

# Leszek Jańczuk

---

## Wspólnoty pentekostalne w Polsce i ich klasyfikacja

---

Łódzkie Studia Teologiczne 25/4, 29-42

---

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

LESZEK JAŃCZUK

Wyższa Szkoła Teologiczno-Społeczna  
Warszawa

## WSPÓLNOTY PENTEKOSTALNE W POLSCE I ICH KLASYFIKACJA

**Słowa kluczowe:** pentekostalizm, zielonoświątkowcy, charyzmatycy, neo-zielonoświątkowcy, neo-charyzmatycy

1. Wprowadzenie. 2. Krótka charakterystyka i kryteria klasyfikacyjne. 3. Pierwsza fala. 4. Druga fala. 5. Trzecia fala. 6. Inne ugrupowania. 7. Trudności klasyfikacyjne. 8. Lista wspólnot pentekostalnych i ich klasyfikacja. 9. Podsumowanie

### 1. WPROWADZENIE

Najbardziej żywotnym nurtem polskiego ewangelikalizmu jest pentekostalizm. Żywotność ta przejawia się zarówno w stopniowym wzroście liczebnym, jak i dużej liczbie podziałów. W okresie międzywojennym istniały praktycznie tylko dwa ugrupowania pentekostalne w Polsce. W 1989 r. spośród pięćdziesięciu zarejestrowanych związków wyznaniowych 11 należało do tradycji pentekostalnej, a w 2016 r. na 179 zarejestrowanych związków wyznaniowych przynajmniej 38 z nich miało pentekostalno-charyzmatyczny charakter. Samo już istnienie takiej liczby ugrupowań religijnych, zaliczanych do szeroko rozumianego pentekostalizmu, sygnalizuje potrzebę ich klasyfikacji.

### 2. KRÓTKA CHARAKTERYSTYKA I KRYTERIA KLASYFIKACYJNE

Północnoamerykański pentekostalizm klasyfikowany jest przez badaczy według trzech fal: pentekostalizm klasyczny, charyzmatyczny i neo-charyzmatyczny<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> Podział ten zaproponował Walter J. Hollenweger. Zob. W. Hollenweger, *After Twenty Years Research on Pentecostalism*, *International Review of Mission* 75 (1986), nr 1, 3–12; J.F. Stitzinger, *Spiritual Gifts: Definitions and Kinds*, *The Master's Seminary Journal* 14 (2003) 2, 145–147; M. Wichary, *Nowa reformacja czy deformacja? Nauczanie Ruchu Trzeciej Fali w świetle zasad protestanckiej reformacji na przykładzie teologii reformowanej*, Toruń: Konsekrea 2007, 20.

Podział ten jest przenoszony do innych części świata, choć często z pewnymi modyfikacjami<sup>2</sup>. Biorąc pod uwagę analogie, polski ruch zielonoświątkowy zasadniczo wpisuje się w ten podział. *Pierwsza fala* ma najbliższe związki z protestantyzmem, zwłaszcza ewangelikalnym i cechuje ją radykalizm. Wywodzi się z XIX-wiecznego ruchu uświęceniowego, powstała jako wyraz nostalgii za pierwotnym chrześcijaństwem i w opozycji do teologii liberalnej. Nawrócenie oznacza wyrzeczenie się świata, wyrażające się w ascetycznym trybie życia i rezygnacji z przyjemności tego świata, takich jak: taniec, alkohol etc. Zaleca się ograniczenie kontaktów towarzyskich. Świat postrzegany jest jako siedlisko zła, dlatego wierny musi się od niego oddzielić i przyjąć rolę żołnierza Chrystusa. Przynależność do Kościoła nie jest traktowana jako gwarancja zbawienia. Jej początki sięgają lat 1890–1920.

*Druga fala*, nazywana dawniej *ruchem wiary*, powstała w latach 1950–1960. Za twórcę ruchu uważa się zwykle Kennetha Hagina. Bieda, bezrobocie, kryzysy ekonomiczne, a także problemy zdrowotne, czy inne nieszczęścia według tej grupy wynikają z braku wiary. Wiernych cechuje wysoka ofiarność (zalecana jest dziesięcina), często są organizowane rozmaite akcje na cele dobroczynne. Dostatek w ujęciu tej grupy jest rezultatem Bożego błogosławieństwa. Cechuje ją mniejszy radykalizm i większa swoboda dotycząca ubioru czy zachowania. Doktryna ma bardziej uniwersalny i konformistyczny charakter<sup>3</sup>. Od lat 60. kulturowe różnice pomiędzy zielonoświątkowcami a charyzmatykami stopniowo się zacierały<sup>4</sup>. Dlatego pomimo różnic nie zawsze można jednoznacznie zaklasyfikować poszczególne Kościoły do jednego z tych nurtów. Jedną z podstawowych różnic polega na tym, że wśród zielonoświątkowców fundamentaliści stanowią większość, natomiast wśród charyzmatyków są mniejszością. Zielonoświątkowcy są w większym stopniu zinstytucjonalizowani, co wynikało z naśladowania Kościołów protestanckich. Charyzmatycy zredukowali stopień zinstytucjonalizowania swego Kościoła. W latach 90. dominowało przekonanie, że *druga fala* jest doświadczeniem związanym przede wszystkim z tradycyjnymi Kościołami, a tylko w niewielkim stopniu z ruchem zielonoświątkowym.

W latach 80. i 90. XX w. pojawiła się *trzecia fala*, określaną nieraz jako Reformacja Nowoapostolska lub Kościół postdenominacyjny. *Trzecia fala* zaakceptowała podstawowe tezy *ruchu wiary*. Kładzie wielki nacisk na „znaki i cuda”, przy czym nie chodzi już tylko o samo fizyczne uzdrowienie, ale także o niezwykle manifestacje mocy podczas spotkań, np. padanie na podłogę pod wpływem mocy Bożej. Innym wyróżnikiem jest „teologia sukcesu”. Dostatnie życie i powodzenie materialne mają cechować każdego chrześcijanina. Istotną częścią nauczania jest „dawanie, by otrzymać w zamian stokroć więcej”. Choroba i ubóstwo jest natomiast przekleństwem, za które odpowiedzialność ponosi Szatan. Ruch ten ma rozbudowa-

---

<sup>2</sup> Np. brazylijski pentekostalizm, który dzielony jest na trzy fale, ale nie są to literalne odpowiedniki północnoamerykańskich. Zob. P. Freston, «Neo-Pentecostalism» in *Brazil: Problems of Definition and the Struggle for Hegemony / Néo-pentecôtisme brésilien: problèmes de définition et lutes de pouvoir*, Archives des sciences sociales des religions 1999, nr 105, 149.

<sup>3</sup> E.L. Blumhofer, *Restoring the Faith: The Assemblies of God, Pentecostalism, and American Culture*, Urbana and Chicago: University of Illinois Press 1993, 226.

<sup>4</sup> Tamże, 236.

ną demonologię, wielką wagę przywiązuje się do związywania demonów<sup>5</sup>. *Trzecia fala* głosi ideę chrześcijaństwa ponadwyznaniowego (bezdenominacyjnego). Bożego działania nie da się zaszufadkować ani włożyć w ludzkie ramki. Mało mówi się o grzechu, pokucie oraz o dobrach duchowych, natomiast wielki nacisk położony został na dobra doczesne i materialne błogosławieństwo w tym już świecie. Ważny jest rozwój liczebny Kościoła.

*Trzecia fala* zwykle jest utożsamiana z postacią Johna Wimbera, który uchodzi za prekursora bądź jednego z twórców ruchu<sup>6</sup>. Głównym ideologiem i jak dotąd jedynym teologiem ruchu jest Peter Wagner<sup>7</sup>. Według niego w epoce postmodernistycznej denominacje są przeżytkiem i dlatego nastał czas Kościołów lokalnych. Ruch ten powołuje apostołów. Liderzy powołują się na własne pozabiblijne objawienia, bazują na indywidualnym doświadczeniu religijnym<sup>8</sup>. Kościoły zaliczane do *trzeciej fali* są bardzo niejednolite, niestabilne doktrynalnie i wciąż ewoluują. Doktryna *trzeciej fali* jest trudna do usystematyzowania ze względu na jej nieustanną ewolucję, a każdy bardziej znany lider ma w istocie swoją własną doktrynę. W Polsce głównym autorytetem tego odłamu pentekostalizmu do 2014 r. był Ulf Ekman. Część badaczy twierdzi, że *trzecia fala* nie należy do ruchu zielonoświątkowego. Również wielu przedstawicieli tego ruchu odcina się od pentekostalizmu.

Tempo docierania do Polski poszczególnych *fal* nie było równomierne. O ile *pierwsza fala* dotarła dosyć szybko, to ze względu na panujący komunizm *druga fala* pojawiła się w Polsce ze znacznym opóźnieniem. Z kolei rozkład komunizmu w latach 80. i łatwość kontaktów z zagranicą sprawiła, że *trzecia fala* pojawiła się niemal natychmiast, w związku z czym przerwa między *drugą* a *trzecią falą* była niewielka i dochodziło do sytuacji, że do niektórych zborów najpierw docierała *trzecia*, a dopiero później *druga fala* (Wrocław, Szczecin). Często dochodziło do sytuacji, że obie fale były z sobą mylone nawet przez ich nie do końca zorientowanych propagatorów, dla których główną przesłanką stanowiącą o atrakcyjności ruchu było to, że pojawiło się coś nowego. Pewną wskazówką ułatwiającą rozróżnienie, które wspólnoty w latach 1990–2014 reprezentowały *drugą*, a które *trzecią falę*, jest propagowana przez nie literatura. Zbory charyzmatyczne czytały przede wszystkim K. Hagina (i zależnych od niego autorów), zbory neocharyzmatyczne czytały głównie U. Ekmana (i zależnych od niego autorów). Kryterium to nie jest jednak niezawodne, a podziały nie zawsze czytelne. Późniejsze przechodzenie zborów bądź części zborów do ugrupowań bardziej im bliskich czyniły te podziały przynajmniej częściowo bardziej czytelnymi. Z drugiej strony z katolickiego Ruchu Odnowy stale wychodzą wciąż nowe grupy o charakterze charyzmatycznym bądź neocharyzma-

<sup>5</sup> Por. J.F. Stitzinger, *Spiritual Gifts: Definitions and Kinds*, The Master's Seminary Journal 14 (2003) 2, 147.

<sup>6</sup> Wielką rolę w powstaniu ruchu odegrała książka: J. Wimber, *Power Evangelism*, San Francisco: Harper and Row 1986.

<sup>7</sup> Ważną rolę dla ruchu odegrały następujące książki: C.P. Wagner, *Strategies for Church Growth*, Ventura: Regal Books 1987; C.P. Wagner, *The New Apostolic Churches*, Ventura: Regal Books 1998; C.P. Wagner, *Churchquake!*, Ventura: Regal Books 1998; C.P. Wagner, *Changing Church*, Ventura: Regal Books 2004.

<sup>8</sup> Zaczęło się od stwierdzenia Johna Wimbera, że Bóg jest większy niż Jego pisane Słowo.

tycznym i zachodzi to szybciej niż procesy porządkujące. Dlatego różnice między *drugą* a *trzecią falą* są w Polsce mało czytelne.

Pod względem stosunku do materialnego powodzenia różnica zachodzi głównie między *pierwszą falą* a pozostałymi. Między *drugą* a *trzecią* nie jest ona wyrazista. Nacisk na kształcenie teologów kładziony jest tylko w denominacjach *pierwszej fali*, natomiast Kościoły *trzeciej fali* lekceważą teologię, uważają ją za zbędną i przeszkadzającą w rozwoju Kościoła. Denominacyjny kształt zachowuje *pierwsza* i *druga fala*. *Trzecia fala* bazuje na indywidualnym doświadczeniu, na objawieniach pozabiblijnych powstają całe doktryny, oparte na swoistych interpretacjach wybranych wersatów biblijnych. Kościoły *pierwszej fali* mają demokratyczny charakter, natomiast w *trzeciej fali* o wszystkim decydują liderzy. Wierni, oprócz czytania Biblii, muszą również czytać książki swoich liderów. Polscy przedstawiciele tego ruchu nie czerpią z terminologii polskiego protestantyzmu, unikają np. terminu „zbór”, stosowany przez dwie pierwsze fale, zastępują go terminem „Kościół”. Ich terminologia nosi wiele anglosaskich zapożyczeń, zamiast utartych i powszechnie w Polsce stosowanych „nurt chrześcijaństwa” bądź „odłam chrześcijaństwa”, preferują „segment chrześcijaństwa”.

### 3. PIERWSZA FALA

*Pierwsza fala*, inaczej klasyczny pentekostalizm, bierze swój początek w 1910 r. Najlepszymi reprezentantami tego nurtu w Polsce są Chrześcijańska Wspólnota Zielonoświątkowa (ChWZ) oraz Ewangeliczna Wspólnota Zielonoświątkowa (EWZ). Oba ugrupowania są konserwatywne i niechętne wobec charyzmatycznych nowinek. ChWZ lubi dystansować się wobec wszystkiego, co amerykańskie. Ponadto ChWZ nawiązuje do Woronajewa i stosuje umywanie nóg podczas Wieczery Pańskiej. EWZ wywodzi się z neopietyzmu i woli dystansować się wobec zborów, które wywodzą się z dawnego KChWE. ChWZ liczy obecnie ponad 2500, a EWZ około 550 wiernych.

Kościół Zielonoświątkowy (KZ) również reprezentuje *pierwszą falę*, jakkolwiek z nieznacznym odchyleniem w charyzmatycznym kierunku. Aż do końca lat 70. zielonoświątkowe zbory, wchodzące w struktury Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego (ZKE), miały *stricte* pentekostałny charakter. Jednak po 1975 r. zaczęły docierać do niektórych zborów nauki ruchu wiary. W niektórych zborach krążyły książki Kennetha Hagina. Były jednak mało znane, a skala ich oddziaływania była niewielka, ponieważ nie istniał jeszcze ich polski przekład<sup>9</sup>. W 1980 r. wydano dwie broszury Johna Osteena<sup>10</sup>. Można uznać, że *drugą falę* reprezentował Michał Hydzik, który przez 13 lat był zwierzchnikiem KZ, sympatyzował także nieco z *trzecią falą*, miał pozytywny stosunek do Johna Wimbera, ale był krytyczny wobec

<sup>9</sup> We władzach ZKE nie było wtedy nikogo, kto byłby zainteresowany ich wydaniem w języku polskim.

<sup>10</sup> J. Osteen, *Moc twego wyznania*, Warszawa: ZKE 1980; tenże, *Burzenie warowni*, Warszawa: ZKE 1980.

wszelkich wynaturzeń *trzeciej fali* (*Toronto Blessing*<sup>11</sup>, ruch wstawienników<sup>12</sup>). Od połowy lat 90. Hydzik wyraźnie ewoluował w stronę klasycznego pentekostalizmu. Wydana w 2015 r. *Księga mojego życia*<sup>13</sup> jest już pisana w stylu charakterystycznym dla autorów pierwszej fali. O zachowanie *stricte* pentekostalnego charakteru walczył Edward Czajko<sup>13</sup>, Kazimierz Sosulski<sup>14</sup>, Mieczysław Czajko, Anatol Matiaszuk i Zdzisław Józefowicz. Z wyjątkiem Mieczysława Czajki każda z wymienionych osób była absolwentem Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej. Zwolennikami *drugiej* albo *trzeciej fali* były zwykle osoby bez teologicznego przygotowania<sup>15</sup>. Spór pomiędzy zwolennikami klasycznego pentekostalizmu a zwolennikami pentekostalizmu modyfikowanego często przypominał spór pomiędzy teologami, a nie teologami i przynajmniej część wiernych w taki właśnie sposób ten spór odbierała.

Granice między poszczególnymi *falami* nie dla wszystkich były widoczne, a osoby odgrywające ważną rolę w KZ nieraz je przekraczały<sup>16</sup>. W czasach, gdy zwierzchnikiem był Michał Hydzik, zauważalne było stopniowe przesuwanie w stronę charyzmatyków<sup>17</sup>. W 1991 oraz 1993 r. KZ uczestniczył w konferencjach Johna Wimbera, czołowego przedstawiciela *trzeciej fali*. Pierwsza konferencja oceniona została bezkrytycznie przez duchownych KZ, natomiast druga konferencja, podczas której John Wimber bardziej dokładnie przedstawił swoją doktrynę, była już krytykowana i część przedstawicieli KZ opuściło ją przed zakończeniem. W pierwszej konferencji uczestniczył też KBWCh oraz neocharyzmatyczne Centrum Biblijne

---

<sup>11</sup> „Znam J. Wimbera od co najmniej kilku lat i zawsze uważałem go za człowieka niekiedy zbyt otwartego na różne ekstremalne zachowania. Ileż wątpliwości u wielu wzbudziła jego usługa na temat oliwy pojawiającej się na dłoniach, mającej stanowić zewnętrzny znak pomazania”. [...] Hydzik zarzucał też Wimberowi zbytnią „otwartość na prorocтва”, (M. Hydzik, *Listy z podróży do Australii*, Chrześcijanin 1996, nr 5–6, 29.)

<sup>12</sup> M. Hydzik, *Księga mojego życia*, Skoczów: Arka 2015, 94.

<sup>13</sup> E. Czajko, *Negatywne tendencje*, Chrześcijanin 1986, nr 3, 5; E. Czajko, *Jeszcze raz o „rema”*, Chrześcijanin 1987, nr 6, 5. E. Czajko, *Duchowi i nieduchowi*, Chrześcijanin 1997, nr 3–4, 18; E. Czajko, *Charyzmatyczne nienasycenie*, Chrześcijanin 1997, nr 9–10, 9. „Pilną potrzebą jest ożywienie ścisłych kontaktów z ustabilizowanymi Kościołami zielonoświątkowymi, a rozluźnienie więzi z tzw. marginesem zielonoświątkowym, a szczególnie z ruchem REMA, ruchem tzw. „pozytywnego wyznawania”, który posiada metrykę obcą naszej zielonoświątkowej tradycji.” (E. Czajko, *O teologii, historii i przebudzeniu*, Chrześcijanin 1989, nr 7, 8.)

<sup>14</sup> K. Sosulski, *I zwiódą wielu*, Chrześcijanin 2000, nr 1–2, 3; tenże, *Serce czy umysł*, Chrześcijanin 2000, nr 7–8, 3; tenże, *Bóg poza ramami*, Chrześcijanin 2000, nr 5–6, 3.

<sup>15</sup> Do wyjątków należą Ryszard Kwoka, obecnie pastor KChWE, oraz Bogdan Olechnowicz, który do 2002 r. był pastorem KZ, a obecnie jest w KBWCh. Obaj są absolwentami ChAT-u.

<sup>16</sup> Michał Hydzik napisał po latach: „Po zorganizowaniu Kościoła Zielonoświątkowego ciągle nawiedzało mnie marzenie o połączeniu się istniejących społeczności zielonoświątkowych w Polsce. Tym bardziej że z niektórymi z nich nie dzieliły nas różnice dogmatyczne” (M. Hydzik, *Księga mojego życia*, 89.) KChWE przyjęło demonologię Dereka Prince’a, którą Michał Hydzik odrzucał, natomiast KBWCh nigdy nie reprezentował klasycznego pentekostalizmu. Trzeba też zaznaczyć, że opublikowana w 2015 r. autobiografia Hydzika – *Księga mojego życia* – nie naśladuje swoim stylem podobnych książek charyzmatyków i neocharyzmatyków i jest pisana w stylu przedstawicieli klasycznego pentekostalizmu.

<sup>17</sup> Owo przesuwanie w wielu zborach pochodzących z dawnego Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej przyjmowane było z niepokojem i nieraz interpretowane jako rezultat dominacji stanowczych chrześcijan w KZ. Interpretacja ta była błędna.

„Jezus jest Panem”. Centrum Biblijne nie było jednak zbyt zainteresowane konferencją, a osoby z tego ugrupowania nie dotrwały do jej końca. Głównym powodem takiego odbioru mogła być zbyt spokojna forma<sup>18</sup>. Przykład ten pokazuje, do jakich nieporozumień i błędnych ocen dochodziło czasem w polskim pentekostalizmie. Dopiero podczas drugiej konferencji znaczna część przedstawicieli KZ zauważyła, że jest im nie po drodze z Wimberem. W 1996 r. neocharyzmatycy zaprosili Morrisa Cerullo, KZ w tym nie uczestniczył, natomiast podczas wizyty T.L. Osborna w 1998 r. wszystkie trzy fale współpracowały. To był wyjątek od reguły<sup>19</sup>.

Władze KZ zaprosiły do Polski na 2001 r. Benny Hinna, jednak gdy zwierzchnikiem został Mieczysław Czajko zaproszenie zostało odwołane<sup>20</sup>. Za kadencji Mieczysława Czajki (2000–2008) nastąpiło lekkie przesunięcie w stronę klasycznego pentekostalizmu. W 2002 r. czterech pastorów wraz z częścią swoich zborów wystąpiło z KZ i przeszło do Kościoła Bożego w Chrystusie<sup>21</sup>. Pastorzy ci byli zaangażowani w ruch „Polska dla Jezusa”. W związku z tym stronnictwo charyzmatyczne i neocharyzmatyczne uległo osłabieniu. Wiosną 2014 r. Ulf Ekman przeszedł na katolicyzm, co ponownie wpłynęło na dalsze umocnienie *pierwszej fali*. W obecnej chwili przynajmniej kilka zborów KZ ma charyzmatyczny, lub nawet neocharyzmatyczny charakter (Łomża, jeden zbór w Częstochowie, trzy zbory na Mazurach, Krotoszyn). Pomimo tego KZ wciąż wpisuje się w nurt klasycznego pentekostalizmu i jest jego głównym reprezentantem w Polsce. KZ liczy 24 tys. wiernych i jest to ponad połowa polskich zielonoświątkowców (licząc łącznie z charyzmatykami i neocharyzmatykami).

#### 4. DRUGA FALA

Idee ruchu wiary dotarły do polskich zborów ZKE już w końcu lat 70. i były wtedy pozytywnie odbierane. Zaczęły wtedy docierać pierwsze książki i broszury propagatorów tego ruchu (Kenneth Hagin, John Osteen), w języku angielskim lub rosyjskim. Niektórzy pastory zielonoświątkowi już w 1977 r. otrzymywali z USA w maszynopisach założenia programowe tego ruchu. Niektórzy polscy pastory w końcu lat 70. odwiedzili w USA zbory propagujące ten ruch (np. Michał Hydzik odwiedził zbór Osteena).

Pierwszym zarejestrowanym związkiem religijnym reprezentującym *drugą falę* jest Kościół Boży w Chrystusie (KBWCh). Początki tego Kościoła sięgają lat 60., kiedy powstał zbór warszawski<sup>22</sup>. Bolesław Dawidow, założyciel Kościoła, wywodził się z klasycznego pentekostalizmu, ale kilkakrotnie jeździł do USA i tam

<sup>18</sup> W owym czasie Centrum Biblijne koncentrowało się na gromieniach i głośnym uwielbieniu. Tych elementów nie było u Wimbera, który cenił spokój i ciszę. Innym powodem braku zainteresowania ze strony Centrum Biblijnego mógł być fakt, że głównym organizatorem konferencji był lekceważony przez nich KZ.

<sup>19</sup> Autor był obecny na każdej z owych imprez.

<sup>20</sup> K. Sosulski, *Bracie Tadeuszu*, Chryścjanin 2000, nr 5–6, 27.

<sup>21</sup> M. Kamiński *Kościół Zielonoświątkowy w Polsce w latach 1988–2008: Studium historyczno-ustrojowe*. Warszawa: Warszawskie Seminarium Teologiczne 2012, 151.

<sup>22</sup> Z. Pasek, *Ruch Zielonoświątkowy: Próba monografii*, Kraków: Nomos 1992, 180.

zafascynowały go zbory o charyzmatycznym odchyleniu. Po powrocie do kraju wprowadzał w swoim zborze innowacje oparte na swoich amerykańskich doświadczeniach<sup>23</sup>. Ponadto warszawski zbor prowadzony przez Dawidowa był często odwiedzany przez rozmaitych kaznodziejów nie reprezentujących klasycznego pentekostalizmu. Do Kościoła tego przyłączyło się wiele byłych oaz katolickich i tworzą teraz zbory tego Kościoła. Pierwszymi takimi zborami były „Słowo Życia” we Wrocławiu i „Słowo Życia” w Szczecinie, które przystąpiły do tego Kościoła w 1988 r. W 1990 r. przyłączyło się Centrum Chrześcijańskie „Woda Życia” w Koszalinie (1990). Zasadniczo Kościół ten zachowuje denominacyjny charakter. KBWCh liczy około 4300 wyznawców.

Znaczna część zborów KBWCh reprezentuje *trzecią falę*. Część owych zborów po jakimś czasie występuje z tego Kościoła, przyłączając się do wspólnot neocharyzmatycznych. W 1988 r. w zborze warszawskim ok. 20 osób zainspirowanych nauką Ulfa Ekmana wystąpiło z KBWCh i utworzyło własną wspólnotę, zarejestrowaną w 1990 r. jako Centrum Biblijne i „Jezus jest Panem”. Zbor „Słowo Życia” w Szczecinie wystąpił ze struktur KBWCh w 2006 r. i przyłączył się do Kościoła Chrześcijańskiego w Warszawie, którego pastor, Maksymilian Pyra, został też zwierzchnikiem tego Kościoła.

Reprezentantem *drugiej fali* jest również Kościół Chrześcijan Wiary Ewangelicznej (KChWE). Ma on tę samą genezę co KZ, jednak pod wpływem kontaktów zagranicznych nastąpiło przesunięcie w stronę nowych prądów charyzmatycznych. Owe kontakty miały na celu ożywienie tego Kościoła i jego wzrost liczebny. KZ również był zalewany nowymi naukami w mniej więcej takim samym stopniu jak KChWE, jednak to KZ lepiej się przed nimi bronił. Jednym z powodów była zapewne mniejsza liczba teologów w KChWE. Zbor lubelski jeszcze w latach 80. przyjął bezkrytycznie naukę Dereka Prince’a. W połowie lat 90. połowa zborów KChWE pozytywnie ustosunkowała się do *Toronto blessing*, kilka lat później pojawił się w Warszawie zbor „Spichlerz”, który reprezentuje *trzecią falę*. Spichlerz założył szereg zborów-córek, które tworzą wewnątrz tego Kościoła własną niezależną strukturę i stanowią około 1/3 liczebnego stanu Kościoła. Pomimo tego, przynajmniej niektóre zbory tego Kościoła zachowały nieco cech klasycznego pentekostalizmu. KChWE od chwili swego powstania ulega licznym zwrotom i w porównaniu z innymi denominacjami jest najmniej stabilny. Ze względu na ścieranie się rozmaitych nierzadko wykluczających się ze sobą nauk, co jakiś czas w Kościele tym dochodzi do rozłamów. Do jednych z nich dochodzi ze względu na mało charyzmatyczny charakter tego Kościoła, do innych z powodu zbyt charyzmatycznego charakteru. Przejście od *pierwszej do drugiej fali* i związana z tym transformacja nie przyniosły oczekiwanego wzrostu liczebnego, zamiast tego Kościół poniósł poważne straty. W 1989 r. KChWE liczył około 4 tys. wyznawców, w 2014 r. liczył około 1 100 wyznawców<sup>24</sup>.

<sup>23</sup> Warto odnotować, że Bolesław Dawidow wielokrotnie mawiał, że nie zachodzi żadna różnica pomiędzy nim a Hydzikiem, różnica zachodzi pomiędzy nim a Czajką.

<sup>24</sup> W końcu 2015 r. w warszawskim „Spichlerzu” doszło do kolejnego rozłamu.



Po rozpadzie ZKE oba zielonoświątkowe ugrupowania planowały utworzyć jeden Kościół o nazwie Kościół Zielonoświątkowy. Jednak „grupa lubelska” nie chciała być w jednym Kościele ze „stanowczymi” i utworzyła własny Kościół – Kościół Chrześcijan Wiary Ewangelicznej. Z drugiej strony, zbór w Wiśle, należący do ugrupowania stanowczych chrześcijan, przyjął naukę „braci norweskich”, głoszących doktrynę o możliwości osiągnięcia doskonałości duchowej, i w 1986 r. został wyłączony z ugrupowania stanowczych i w 1990 r. zarejestrował się jako Zbór Stanowczych Chrześcijan. W połowie lat 90. około 100 osób wystąpiło ze wspólnoty i powróciło do starej pietystycznej duchowości stanowczych chrześcijan<sup>25</sup>. Odtąd działają niezależnie.

W 1991 r. powstał Kościół Jezusa Chrystusa w Krakowie, zarejestrowany w 1996 r. W 2002 r. zmienił nazwę na Kościół Wiary, a w 2004 r. na Kościół Boży i stał się częścią Church of God z siedzibą w Cleveland (USA). W 2004 r. przyłączyło się doń kilka zborów charyzmatycznych z różnych części Polski, powstałych w latach 90. i nie mających rejestracji. Zbór krakowski wywodzi się z odnowy charyzmatycznej, inne zbory są efektem działalności amerykańskich misjonarzy. Kościół prowadzi własne wydawnictwo – „Compassion”, którego książki są kupowane przez wyznawców pozostałych wspólnot pentekostalnych. Wydawane książki reprezentują wszystkie trzy fale. Kościół liczy 31 zborów, a liczba wiernych wynosi prawie 1300<sup>26</sup>. Kościół Boży należy do rodziny Church of God z siedzibą w Cleveland, który jest reprezentantem klasycznego pentekostalizmu w USA. Polskie zbory tego Kościoła reprezentują albo *drugą*, albo *trzecią falę*, z większym naciskiem na *drugą*. Kościół zachował denominacyjny charakter. W ostatnich latach obserwuje się stopniowe przesuwanie tego Kościoła w stronę *pierwszej fali*, pastory kształcą się na WSTS.

## 5. TRZECIA FALA

Pierwszą wspólnotą reprezentującą *trzecią falę* był zbór Franka Olszewskiego we Wrocławiu, utworzony w 1986 r.<sup>27</sup>, oparty na byłych oazowiczach<sup>28</sup> oraz zielonoświątkowcach z wrocławskiego zboru ZKE<sup>29</sup>. W 1988 r. zbór wszedł w struktury Kościoła Bożego w Chrystusie<sup>30</sup>.

W 1988 r. z centralnego zboru KBWCh wystąpiło około 20 osób. Utworzyli oni własny Kościół Centrum Biblijne „Jezus Jest Panem”, zarejestrowany w 1990 r.<sup>31</sup>. Liderem był Tomasz Zadurowicz, dla którego inspiracją był Ulf Ekman, lider Livets Ord (Słowo Życia) z Uppsali. W 1996 r. wystąpił z tej wspól-

<sup>25</sup> Z. Pasek, *Wspólnoty ewangelikalne we współczesnej Polsce*, w: *Ewangelikalny protestantyzm w Polsce u progu XXI stulecia*, red. T.J. Zieliński, Warszawa–Katowice: Credo, 2004, 25.

<sup>26</sup> Dane uzyskane od zwierzchnika Kościoła, W. Włocha, 27 lutego 2015.

<sup>27</sup> <http://slowozycia.wroclaw.pl/kosciol/historia> [dostęp: 2015-02-25]

<sup>28</sup> Z. Pasek, dz.cyt., 32.

<sup>29</sup> Informacja uzyskana od osób ze zboru KZ.

<sup>30</sup> <http://www.kbwch.pl/historia.html> [dostęp: 2015-02-25]

<sup>31</sup> *Wyznania religijne stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 2009–2011*, red. P. Ciecieląg i M. Haponiuk, Warszawa: GUS, 2013, 104.

noty Kościół Chrześcijański w Warszawie. Natomiast w 2003 r. z tych dwóch wspólnot powstał Chrześcijański Kościół Reformacyjny<sup>32</sup>, który w 2013 r. przyjął nazwę Kościół Chwały<sup>33</sup>.

W 1992 r. członkowie Ruchu Odnowy w Kielcach utworzyli wspólnotę „Wieczernik”, zarejestrowaną w 1996 r. jako Kościół Chrześcijański „Wieczernik”. Wspólnota już w 1993 r. nabrała niekatolickiego charakteru. W styczniu 1994 r. wystąpiono z Kościoła Katolickiego<sup>34</sup>. Obecnie liczy około 30 wiernych.

W 1997 r. w Kaliszu z Ruchu Odnowy wystąpiła wspólnota zarejestrowana w 1998 r. pod nazwą Kościół Chrześcijański „Miecz Ducha”. W 2007 r. zmieniono nazwę na Centrum Chrześcijańskie „Miecz Ducha”. Kościół ten związany był z nurtem charyzmatycznym reprezentowanym przez Ulfa Ekmana, w 2005 r. liczył około 360 osób i jest najliczniejszą grupą, jaka wystąpiła z Kościoła Katolickiego w Polsce po 1980 r. Jednym z celów Kościoła jest ewangelizacja krajów katolickich<sup>35</sup>. W 2010 r. liczył ok. 200 członków<sup>36</sup>.

*Trzecią falę* reprezentują ponadto: Centrum Chrześcijańskie „Woda Życia” z Koszalina, Kościół Chrześcijański „Droga Sprawiedliwych” z Warszawy, liczący 7 zborów, Kościół Wiary z siedzibą w Krakowie, Kościół Chrześcijański „Nowe Przymierze” z Gdyni<sup>37</sup>.

Wrocławska wspólnota „Adonaj – Kościół Chrześcijan we Wrocławiu” w 2001 r. połączyła się ze wspólnotą „Syjon” i od tego czasu są jednym Kościołem o nazwie „Wrocław dla Jezusa”. Obie wspólnoty wywodziły się z katolickiego Ruchu Odnowy.

## 6. INNE UGRUPOWANIA

W końcu lat 60. Śląsk Cieszyński zaczęli odwiedzać niemieccy kaznodzieje propagujący naukę Williama Branhama i spośród stanowczych chrześcijan pozyskali zwolenników swojej nauki<sup>38</sup>. W 70. i 80. w łonie „branhamowców” dochodziło do podziałów. Obecnie działają w Polsce cztery ich odłamy: biblijnie wierzący, Misja Wolnego Życia, Zbór Ewangelii Łaski i gromowcy. Wszystkie cztery liczą łącznie około 500 wyznawców<sup>39</sup>.

W latach 80. Jednota Braci Polskich nabrała cech ewangelikalnego ugrupowania. Stało się to za przyczyną Roberta Kisiela, który w 1984 r. wraz z grupą zwolenników przystąpił do Jednoty Braci Polskich i zdominował to ugrupowanie.

<sup>32</sup> Tamże, 175.

<sup>33</sup> <http://www.kosciolchwały.pl/o-nas/historia/> [dostęp: 2015-02-25]

<sup>34</sup> E. Ćwiercz, *Historia Wieczernika*, CEL: Magazyn Chrześcijański 2005, październik nr 2 (3), 17.

<sup>35</sup> <http://mieczducha.pl/w-co-wierzymy/> [dostęp: 2015-02-25]

<sup>36</sup> *Wyznania religijne...*, dz.cyt., 171.

<sup>37</sup> Por. Z. Pasek, dz.cyt.

<sup>38</sup> Tamże, 35.

<sup>39</sup> Szerzej na temat polskich branhamowców w: L. Jańczuk, *Branhamizm w Polsce*, *Studia Theologica Pentecostalia* 3 (2015), 41–59.

Jednota głosi antytrynitaryzm, a także obowiązek święcenia soboty<sup>40</sup>. Również Kościół Chrześcijański w Toruniu reprezentuje antytrynitarne nurt pentekostalny<sup>41</sup>.

## 7. TRUDNOŚCI KLASYFIKACYJNE

Granice między trzema nurtami nie zawsze przebiegają według granic denominacyjnych i dlatego nie zawsze są łatwe do ustalenia. Jest to wynik indywidualnych kontaktów pastorów poszczególnych zborów z zagranicą, którzy przeszczepiali na swój grunt zaobserwowane gdzie indziej wzorce, albo też wynik ingerencji ze strony amerykańskich misjonarzy. Ci ostatni na ogół lubili działać niezależnie bez jakiegokolwiek kontroli ze strony władz polskich Kościołów. Zbór KZ w Łomży, trzy zbory na Mazurach, zbór w Częstochowie są *stricte* charyzmatyczne. Niektóre zbory na południu, zbór w Białymstoku, Krotoszynie mają pewne cechy charakterystyczne dla charyzmatyków. Zbory te na ogół nie utrzymują kontaktów z innymi zborami KZ, ale współpracują z charyzmatykami bądź neocharyzmatykami spoza KZ. Na ogół można to rozpoznać według książek propagowanych w danych zborach. W klasycznych zborach zielonoświątkowych nigdy nie propagowano książek Ulfa Ekmana. Książki Hagina mogły pojawić się okazjonalnie, ale bardzo rzadko. Jeżeli znajdują się w bibliotece zborowej, to zwykle w sekcji „Herezje”<sup>42</sup>. Z drugiej strony, wiele zborów Kościoła Chrystusowego ma charakter zielonoświątkowych (*pierwsza fala*). Niektóre z nich powstały w wyniku rozłamu w KZ. W środowisku warszawskim nie zachodzi żadna istotna różnica między zborami KZ a zborami KCh.

Dłużej istniejące wspólnoty neocharyzmatyczne z czasem dryfują w stronę umiarkowanego nurtu charyzmatycznego bądź nawet *stricte* pentekostalnego. Doskonałym tego przykładem jest Kościół Chwały. Widać to też na przykładzie Magazynu Chrześcijańskiego „Cel”, wydawanego przez ten Kościół w latach 2004–2012. W początkowych numerach tego pisma często pojawiał się Ulf Ekman i Aleksiej Lediajew, w dalszych numerach stopniowo zaczęły się pojawiać postacie z klasycznego nurtu pentekostalizmu (jak Smith Wigglesworth). Pismo przywiązywało wagę do tego, by nie podkreślać swej konfesyjności.

W warunkach polskich *trzecia fala* nie jest w stanie długo się utrzymać. Zbory są zbyt małe, aby normalnie funkcjonować i muszą tworzyć jakąś namiastkę denominacji. Kościół Chrześcijański „Nowe Życie” przystąpił do Kościoła Bożego, ale w dalszym ciągu zachował rejestrację. Kościół Chwały, Kościół Ewangeliczny „Misja Łaski” i inne nie stosują terminu zbór, lecz kościoł. Dzięki takiej zmianie, wspólnoty te nie składają się ze zborów, lecz kościołów (w zamierzeniu megakościołów). Ma to na celu upodobnienie do Kościołów tego ruchu na świecie. Zmiana nomenklatury niczego nie jest jednak w stanie zmienić. Polska rzeczywistość weryfikuje założenia tego ruchu.

<sup>40</sup> Z. Pasek, dz.cyt., 36.

<sup>41</sup> Tamże.

<sup>42</sup> W bibliotece Wyższej Szkoły Teologiczno-Społecznej książki te skatalogowane zostały w dziale „Herezje”.

Wspólnoty pochodzące z katolickiego Ruchu Odnowy należą albo do *drugiej*, albo do *trzeciej fali*. Na polskim gruncie nigdy nie powstały wspólnoty reprezentujące *pierwszą falę* (w USA powstawały takie wspólnoty). Dokładna klasyfikacja tych ugrupowań nie ma sensu, ponieważ owe wspólnoty prawie na pewno będą ulegać jeszcze ewolucji, w trakcie której mogą się przeorientować. Część z nich może się połączyć w większe związki<sup>43</sup>, a część może się przyłączyć do już istniejących denominacji reprezentujących *pierwszą*<sup>44</sup> albo *drugą falę*<sup>45</sup>, część może się rozwiązać<sup>46</sup>. W warunkach polskich *trzecia fala* nie znajduje trwałego oparcia. Zbory powstają niemal wyłącznie w wielkich miastach, a wierni szybko zmieniają wyznanie. Charyzmatyczny charakter ma niezarejestrowany jeszcze Kościół Ewangeliczny Zgromadzenia Bożego.

## 8. LISTA WSPÓLNOT PENTEKOSTALNYCH I ICH KLASYFIKACJA

Biorąc pod uwagę wymienione wyżej kryteria, istniejące w Polsce ugrupowania o charakterze pentekostalno-charyzmatycznym (zarejestrowane i niezarejestrowane) należy klasyfikować następująco:

*Pierwsza fala* (klasyczni zielonoświątkowcy):

- Kościół Zielonoświątkowy
- Chrześcijańska Wspólnota Zielonoświątkowa
- Ewangeliczna Wspólnota Zielonoświątkowa
- pięćdziesiątnicy, znani zwykle jako „prostacy” (niezarejestrowani)
- stanowczy chrześcijanie (niezarejestrowani)
- inne grupy niezarejestrowane (np. „prawdziwi pięćdziesiątnicy” na Podlasiu<sup>47</sup>)

*Druga fala* (neo-zielonoświątkowcy lub charyzmatycy):

- Kościół Boży w Chrystusie
- Kościół Chrześcijan Wiary Ewangelicznej
- Zbór Stanowczych Chrześcijan
- Kościół Boży
- Chrześcijański Kościół „Maranatha” w Wiśle
- Kościół Chrześcijański „Słowo Wiary”

<sup>43</sup> Np. utworzony w 1996 r. Zbór Ewangeliczny Horeb w 2000 r. zmienił nazwę na Kościół Pentekostalny i liczył wtedy 50 osób. W 2001 r. przystąpił doń Ewangeliczny „Jordan” w Gdyni i w 2005 r. liczył 75 osób, ale w 2011 r. Kościół liczył ok. 50 osób, (*Wyznania religijne...*, dz.cyt., 182) „Wrocław dla Jezusa” również powstał w wyniku połączenia dwóch małych wspólnot.

<sup>44</sup> Kościół Chrześcijański w Rypinie i Kościół Chrześcijański w Toruniu (w 1997) przeszły do Kościoła Zielonoświątkowego, (*Wyznania religijne...*, dz.cyt., 182.)

<sup>45</sup> Kościół Chrześcijański „Nowe Życie” w Świdniku wystąpił w 1997 z KChWE i funkcjonował jako niezależny związek, w 2005 r. siedziba zboru przeniesiona została do Lublina, następnie przystąpił do Kościoła Bożego, (*Wyznania religijne...*, dz.cyt., 170.)

<sup>46</sup> Rozwiązany został Zielonoświątkowy Kościół Przypowieści Salomona i Kościół Chrześcijan Pełnej Ewangelii Jezusa Chrystusa, (*Wyznania religijne...*, dz.cyt., 181.)

<sup>47</sup> Obszerny opis tej grupy w: I. Borowik, *Charyzma a codzienność : studium wpływu religii na życie codzienne*, Kraków 1990.

*Trzecia fala* (neocharyzmatycy):

- Centrum Biblijne „Jezus jest Panem”
- Kościół Chrześcijański w Warszawie
- Kościół Chwały
- Centrum Chrześcijańskie „Kanaan”
- Centrum Chrześcijańskie „Miecz Ducha”
- Chrześcijańskie Centrum „Nowa Fala”
- Kościół Chrześcijański „Wieczernik”
- Kościół Chrześcijański „Jezus Żyje”
- Kościół Chrześcijański „Miejsce Odnowienia”
- Kościół Ewangeliczny „Misja Łaski”
- Misja „Centrum Służby Życia”
- Zbór w Wodzisławiu Śląskim
- Kościół Chrześcijański „Arka” w Poznaniu
- Kościół Jezusa Chrystusa „Syjon” w Rzeszowie
- Wrocław dla Jezusa
- Chrześcijański Kościół „Dobra Nowina”

Trudne do sklasyfikowania:<sup>48</sup>

- Chrześcijańskie Centrum „Pan jest Sztandarem”
- Kościół „Chrystus dla wszystkich”
- Kościół Pentakostalny
- Kościół „Misja dla Polski”
- Kościół Jezusa Chrystusa w Werbkowicach
- Kościół Jezusa Chrystusa Wiary Chrześcijańskiej
- Warszawski Kościół Międzynarodowy
- Kościół Chrześcijański ZOE (powstały w 2016 r.)

Pentekostalizm Jedności Bóstwa:

- Jednota Braci Polskich
- Zjednoczony Kościół Zielonoświątkowy
- Zbór Ewangelicznych Chrześcijan w Duchu Apostolskim
- Kościół Chrześcijański w Toruniu
- Apostolic World Christian Fellowship<sup>49</sup>
- branhamowcy

## 9. PODSUMOWANIE

Od chwili powstania pentekostalizmu powstawały wciąż nowe doktryny, które na nowo kształtowały ten ruch religijny. Najpierw w latach powojennych pojawiła się praktyka umywania nóg podczas Wieczery Pańskiej, w 1968 r. pojawiła się nauka Branhama, której wpływ ograniczył się niemal wyłącznie do stanowczych

<sup>48</sup> Reprezentują one *drugą* lub *trzecią falę*.

<sup>49</sup> Niewielki zbór w Legnicy; wspólnota nie została zarejestrowana.

chrześcijan. W latach 80. pojawił się „ruch wiary”, który spowodował znaczącą dekompozycję na mapie polskiego ewangelikalizmu. Powstały nowe denominacje, szereg zborów się podzieliło, a niektóre zmieniły swoją przynależność denominacyjną. Około 1990 r. pojawił się nurt Nowej Reformacji Apostolskiej, a w końcu lat 90. ruch wstawienników. Oprócz tego pojawiały się też nauki o mniejszej skali oddziaływania („bracia norwescy”, „Toronto blessing”). Wciąż powstające nowe prądy powodują stałą dekompozycję szeroko rozumianego ruchu zielonoświątkowego w Polsce. Pomimo wielkiej liczby rozmaitych doktryn, polski ruch zielonoświątkowy dzieli się na trzy główne nurty: pentekostalizm, charyzmatycy (neopentekostalizm) i neocharyzmatycy.

## BIBLIOGRAFIA

- Borowik I., *Charyzma a codzienność: studium wpływu religii na życie codzienne*, Kraków: Wydawnictwo Miniatura 1990.
- Blumhofer E.L., *Restoring the Faith: The Assemblies of God, Pentecostalism, and American Culture*, Urbana and Chicago: University of Illinois Press 1993.
- Freston P., «Neo-Pentecostalism» in *Brazil: Problems of Definition and the Struggle for Hegemony/ Néo-pentecôtisme brésilien: problèmes de définition et luttes de pouvoir*, Archives des sciences sociales des religions 1999, nr 105, 145–162.
- Hollenweger W.J., *After Twenty Years Research on Pentecostalism*, International Review of Mission 75 (1986), nr 1, 3–12.
- Hydzik M., *Księga mojego życia*, Skoczów: Arka 2015.
- Jańczuk L., *Branhamizm w Polsce*, Studia Theologica Pentecostalia 3 (2015), 41–59.
- Kamiński M., *Kościół Zielonoświątkowy w Polsce w latach 1988–2008: Studium historyczno-ustrojowe*. Warszawa: Warszawskie Seminarium Teologiczne 2012.
- Osteen J., *Moc twego wyznania*, Warszawa: ZKE 1980.
- Osteen J., *Burzenie warowni*, Warszawa: ZKE 1980.
- Pasek Z., *Ruch Zielonoświątkowy: Próba monografii*, Kraków: Nomos 1992.
- Pasek Z., *Wspólnoty ewangelikalne we współczesnej Polsce*, w: *Ewangelikalny protestantyzm w Polsce u progu XXI stulecia*, red. T.J. Zieliński, Warszawa – Katowice: Credo, 2004.
- Stitzinger J.F., *Spiritual Gifts: Definitions and Kinds*, The Master's Seminary Journal 14 (2003) 2, 143–176.
- Wagner C.P., *Strategies for Church Growth*, Ventura: Regal Books 1987.
- Wagner C.P., *The New Apostolic Churches*, Ventura: Regal Books 1998.
- Wagner C.P., *Churchquake!*, Ventura: Regal Books 1998.
- Wagner C.P., *Changing Church*, Ventura: Regal Books 2004.
- Wichary M., *Nowa reformacja czy deformacja? Nauczanie Ruchu Trzeciej Fali w świetle zasad protestanckiej reformacji na przykładzie teologii reformowanej*, Toruń: Konsekrea 2007.
- Wimber J., *Power Evangelism*, San Francisco: Harper and Row 1986.
- Wyznania religijne stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 2009–2011*, red. P. Ciecieląg i M. Haponiuk, Warszawa: GUS, 2013.

## PENTECOSTAL COMMUNITIES IN POLAND AND THEIR CLASSIFICATION

### Summary

Since the beginning of the Pentecostal Movement, several new doctrines have arisen, which have reshaped the Movement in new ways. In the postwar years, the practice of foot-washing during the Lord's Supper appeared. In 1968 the Branhamists appeared, whose influence was limited almost exclusively to the Determined Christians. In the 80s, the Faith Movement appeared, which caused a significant decomposition on the map of Polish evangelicalism. Several new denominations were created and several others were divided, some Churches changed their denominational affiliation. Around 1990, the New Apostolic Reformation appeared and at the end of the 90s, a movement of intercessors began. In addition, there were also teachings with a smaller scale of impact (Brunstad Christian Church, „Toronto blessing”). Every new trend created a permanent decomposition of the widely understood Pentecostal movement in Poland. Despite the large number of different doctrines, the Polish Pentecostal movement is divided into three main waves: Pentecostalism, Charismatics (Neo-Pentecostalism) and Neo-Charismatics.

**Key words:** Pentecostalism, Pentecostals, Charismatics, Neo-Pentecostals, Neo-Charismatics

### Nota o Autorze

**Leszek JAŃCZUK** (ur. 1965), doktor nauk teologicznych (Chrześcijańska Akademia Teologiczna, 2005), uczestniczył w przekładzie Biblii Ekumenicznej organizowanym przez Towarzystwo Biblijne w Polsce. Jest wykładowcą w Wyższej Szkole Teologiczno-Społecznej w Warszawie.